

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

*Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України*

Том X

***Психологія навчання
Генетична психологія
Медична психологія***

Випуск 26

Київ – 2014

<i>Грись А.М.</i> Досвід застосування моделі адаптації неповнолітніх у процесі підготовки психологів	229
<i>Гошовська Д.Т.</i> Моральне самооцінювання та самоакцептивна атрибуція як ревіталізаційні механізми особистості	239
<i>Гошовський Я.О.</i> Адаптаційно-самоактуалізаційний потенціал у процесі ревіталізації депривованої особистості	249
<i>Гріньова О.М.</i> Проектування життєвого шляху особистості: філософсько-психологічний аспект	259
<i>Дембицька Н.М.</i> Особливості становлення економічної культури особистості у шкільні роки	270
<i>Демент'єва К.Г.</i> Психологические особенности художественной деятельности артистов цирка (на примере цирковых акробатов)	282
<i>Джеджера О.В.</i> Емоційне переживання: сутність феномена	293
<i>Добренко І.А.</i> Психологічна готовність підприємця до економічних ризиків	304
<i>Дмитріюк Н.С.</i> Я-концепція як реконструкція прояву конфліктної поведінки підлітка	316
<i>Дронов А.Є.</i> Соціально-психологічні фактори формування девіантної поведінки у неповнолітніх засуджених	326
<i>Єсин М.З.</i> Релігійні уявлення як чинник сенсо-життєвих орієнтацій галичан	338
<i>Зелинська Г.К.</i> Соціально-психологічна характеристика гендерних стереотипів юнаків та дівчат	349
<i>Зінченко А.</i> Корекція тривожності хворих на епілепсію	358
<i>Івашкевич Е.З.</i> Рецепція проблеми структури соціального інтелекту педагога	366
<i>Камінська О.В.</i> Емпіричне дослідження кіберсексуальної залежності як виду інтернет-адикції	378
<i>Карп'юк М.</i> Комpetентність педагога ПТНЗ як основа прогнозування розвитку майбутнього фахівця в умовах перекалібрування людства	389
<i>Ковалішин Н.П.</i> Вплив емоцій на прийняття фінансових рішень	400
<i>Ковальчук З.Я.</i> Структурно-функціональна модель концептуально-логічного феномена педагогічної взаємодії	411
<i>Комар Т.В.</i> Психологічна структура й зміст професійної зрілості фахівців освітянської галузі	423
<i>Копач В.П.</i> Феномен агресії та особливості корекційно-профілактичної роботи з агресивними дітьми	434

Two basic trends are seen in modern society:

- requirements for matching between personal qualities and professional features

- requirements for the creation by person its own employment options, maximally including individual potential of a human.

It is marked, the feature of circus artistic activity of circus acrobats is that an own body, as main mean of self-expression, comes forward the object of activity. Acrobats in a circus on certain elements, determined artistic character of activity. Exactly the necessity of creation of image creates the specific features of activity of circus acrobats.

Keywords: artistic activity, artists of circus, structurally are judicial descriptions, acrobat.

Отримано: 30.07.2014 р.

УДК 159.942

Джеджера О.В.

ЕМОЦІЙНЕ ПЕРЕЖИВАННЯ: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА

Джеджера О.В. Емоційне переживання: сутність феномена. У статті представлено аналіз та узагальнення теоретичних поглядів щодо сутності феноменів переживання та емоційного переживання. Об'єрнто-вано висновок про те, що переживання є психічною формою відображення дійсності, яка детермінує функціонування психіки, забезпечуючи вироблення певної якості ставлення особистості до явищ реальної або уявної дійсності та його реалізації в поведінці й діяльності. Переживання супроводжується виникненням певного психічного стану, зумовленого емоційно-когнітивною оцінкою наявних, минулих або майбутніх життєвих подій. Така оцінка формується в діапазоні від визначення ситуативного чи дійового значення предметів і явищ до усвідомлення їх життєвого сенсу.

На основі отриманих висновків запропоновано трактування поняття "емоційне переживання" як специфічної психічної форми відображення дійсності, що реалізується з допомогою емоційно-почуттєвих феноменів, забезпечує певну якість ставлення до реальних або уявних, наявних, минулих або майбутніх життєвих подій та його реалізацію в поведінці й діяльності особистості. Емоційне переживання постає як природна даність організму сприймати та аналізувати внутрішні і зовнішні впливи на рівні емоцій і почуттів, оцінювати їх значення, викликати відповідні психічні стани, детермінувати ефективність функціонування психіки в цілому.

Необхідно відзначити особливу роль емоційних переживань у спонуканні до діяльності, зокремав їх значення для процесів пізнання та навчання особистості. Це зумовлює інтерес до дослідження емоційного переживання як детермінуючого чинника навчальної діяльності особистості.

Ключові слова: емоційне переживання переживання емоція.

Постановка проблеми. Сучасний стан психологічної науки і практики характеризується зростанням інтересу до проблеми емоційних переживань, що зумовлене їх значущістю для життедіяльності осо-

бистості Адже переживання кожної життєвої події пов'язане з виникненням широкого спектру емоційно-почуттєвих феноменів, які зумовлюють певну якість ставлення до внутрішнього та навколошнього світу, накладають відбиток на дії і поведінку особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема емоційного переживання отримала відображення у працях О. Будницької, Б. Додонова, Т. Кириленко, К. Варшавської. Вагоме теоретичне підрунтя для розуміння сутності феномена "емоційне переживання" утворюють праці, в яких викладаються теоретичні погляди щодо сутності переживань (Ф. Василюк, Л. Веккер, М. Дяченко, Б. Зейгарник, Є. Ільїн, Л. Виготський, Л. Кандибович, А. Корнієнко, О. Леонтьєв, Г. Ложкін, С. Максименко, Р. Несмов, С. Максименко, І. Моначин, А. Петровський, А. Проніна, К. Платонов, В. Семиценко, В. Симонов, С. Рубінштейн, Т. Титаренко, Л. Фахрутдинова, А. Шаров, М. Ярошевський), висвітлюються положення різноманітних теорій та концепцій емоцій (П. Анохін, М. Арнольд, П. Бард, В. Вундт, Дж. Гріт, Н. Гrot, У. Джеймс, К. Ізард, Я. Калашник, Ф. Крюгер, У. Кеннон, Е. Клаперед, Р. Лазарус, О. Леонтьєв, Р. Липер, Г. Ланге, А. Лурія, Д. Раппопорт, С. Рубінштейн, П. Симонов, Л. Фестінгер, С. Шехтер).

Відповідно значний внесок у розуміння сутності емоційного переживання здійснили вчені, які досліджували форми, функції, механізми емоційних явищ (Г. Бреслав, В. Вілюнас, Л. Гозман, Б. Додонов, К. Ізард, О. Лук, Е. Носенко, А. Ольшаннікова, Я. Рейковський, М. Русалова, О. Чернікова, П. Якобсон), об'рунтовували присутність цих явищ у процесах регуляції діяльності і поведінки особистості (Є. Богданов, О. Леонтьєв, А. Лурія, К. Платонов, С. Рубінштейн), зокрема аналізували їх вплив на навчальну діяльність особистості (М. Пейсахов, В. Семиценко, О. Чебикін).

У результаті проведених досліджень склалися різноманітні точки зору стосовно розуміння емоційного переживання, що пов'язане з неоднозначними і навіть суперечливими тлумаченнями більш загальної категорії "переживання". Відповідно актуальною є потреба в проведенні аналізу та узагальненні існуючих наукових поглядів щодо сутності феноменів переживання й емоційного переживання, що й обрано за мету нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Автори більшості наукових праць, присвячених проблемі переживання, дотримуються думки, що це явище закономірно пов'язане з емоціями (В. Вілюнас, Т. Кириленко, Ф. Корнієнко, Ф. Крюгер, К. Платонов, С. Рубінштейн). Зміст такого зв'язку пояснюється зокрема виходячи з того, що:

- категорії "переживання" і "емоція" відображають одні й ті ж самі психічні феномени (Б. Додонов, Є. Ільїн, А. Корнієнко, В. Симонов);

- переживання є формою емоцій високого ступеня рефлективності (Л. Виготський, Н. Волянюк, К. Ізард, Г. Ложкін, П. Лушин, В. Мясищев, К. Платонов, В. Рудюк, А. Шаров).

Варто зауважити, що в науці існує і протилежна викладеним точка зору (Л. Фахрутдинова), згідно з якою переживання та емоційні феномени належать до різних класів психічних явищ [24].

Принагідно варто зазначити, що людина переживає життєві події завдяки своїй участі в них. Тому заслуговує на увагу підхід (Г.Г. Гадамер), згідно з яким термін "переживання" вважається комплексним і може використовуватися як для позначення факту присутності людини при тому, що відбувається, так і результату цієї присутності, який відображенний в її змісті та визначений в її для цінності для індивіда. Тобто переживання виявляється як:

- свідчення того, що пережито;
- відтінок безпосереднього суб'єктивного сприймання світу;
- свідчення збереження змісту того, що пережито, в якому поєднуються тривалість і значення пережитого [8].

Відповідно вітчизняними і зарубіжними вченими об'рунтовано наукові позиції, згідно з якими переживання вважаються:

- спричиненими чуттєвим відображенням дійсності;
- представленими у свідомості особистості;
- емоційно забарвленими;
- особливим видом (формою) активності.

На чуттєвій природі переживання та його єдності з емоціями наголошують Л. Веккер, У. Джемс, Г. Ланге, Р. Немов. В одній з перших психологічних теорій емоцій (периферичній) стверджується, що воно виникає під впливом периферичних змін, спричинених сприйняттям хвилюючої події і викликає певну емоцію. Відповідно, як стверджує один із засновників цієї теорії У. Джемс, "У всьому об'ємі, який займає тіло, ми під час емоції переживаємо різнопідібні відчуття, з котрих складається почуття особистості..." [9, с. 277]. А розуміння категорії "переживання" Л. Веккером базується на визнанні тотожності переживання і емоції, в якій втілюється чуттєве відображення суб'єктивних станів індивіда [5, с. 381] – за переконанням ученої: "У значенні слів "переживати"..., "відчувати", "відчувати емоції" важко вказати на більш-менш ясні та визначені відмінності" [5, с. 372].

Викладені погляди отримали подальший розвиток у теоретичних висновках Р. Немова, на думку якого переживання є відчуттям, що супроводжується емоціями [17].

Слід підкреслити продуктивність висловлених ідей в плані осмислення переживання як суб'єктивного явища, що містить у собі чуттєвий аспект. Проте, на наш погляд, охарактеризований підхід є дещо

вузьким і обмеженим оскільки він позбавляє переживання притаманних йому ознак універсальності та якісної різноманітності. Тому поряд з охарактеризованими трактуваннями досліджуваного поняття заслуговують на увагу твердження про присутність в ньому когнітивних феноменів, отже, про його зв'язок з свідомістю особистості.

Саме на цій стороні переживання акцентують увагу М. Дьяченко, Л. Кандибович, А. Проніна, В. Семиченко, котрі тлумачать його сутність через категорію "стан". У цьому контексті дослідники надають переживанню значення осмисленого емоційного стану, викликаного значущою для особистості об'єктивною подією або пригадуванням попередньо пережитих життєвих подій [11]; особливого емоційного стану і водночас механізму, який уможливлює поєднання соціальної та індивідуальної сутності людини [20]; структурної одиниці інших комплексних психічних станів, які визначають психічний рівень (передусім усвідомлений або неусвідомлений) реагування людини на життєві події [23].

Водночас варто зауважити, що вчені дотримуються різних поглядів стосовно питання співвідношення переживання зі свідомістю. Так, К. Платонов, характеризує переживання як найпростіше психічне явище, що є атрибутом свідомості і забезпечує відображення дійсності у формі задоволення (страждання), збудження чи заспокоєння. На думку вченого, здатність до переживання була отримана у ході філогенезу завдяки якісному стрибку від фізіологічної форми відображення до психічної, притаманної живим істотам з розвиненим мозком [19, с. 89]. Натомість Є. Ільїн відносить переживання до компонентів емоційного реагування, що забезпечує відображення у свідомості відчуттів і вражень від дійсності [13].

Інші дослідники (Л. Виготський, Т. Кириленко) вважають переживання таким компонентом свідомості, який бере участь у розвитку особистості, осмисленні нею дійсності, плануванні діяльності та виборі дій. Надаючи переживанням значення ключового компонента свідомості, Л. Виготський висловлює важливу думку стосовно особливої ролі переживань у регулятивних процесах. Видатний психолог вважає переживання найвагомішою (порівняно з іншими) динамічною складовою у структурі свідомості, "де всі основні одиниці свідомості дані як такі" [6, с. 383], що й обумовлює поведінку особистості. До того ж у своїй культурно-історичній концепції учений надає переживанням значення одиниць вікового розвитку, який вважає представленим історією переживань.

Ми підтримуємо думку тих учених, які стверджують, що вплив переживань на процес особистісного розвитку можна пояснити їх здатністю викликати певну якість ставлення людини до дійсності (на що вказують В. Вілюнас, Т. Кириленко, Ф. Корнієнко, С. Рубінштейн,) та,

як зауважують А. Петровський і М. Ярошевський, бути своєрідним відгуком на приховані конфлікти і кризи особистісного розвитку, що становить основу для вироблення ставлення особистості до власного й навколоишнього світу [18]. Відповідно бачиться доцільним вважати переживання раціонально-емоційним ставленням особистості до дійсності (В. Вілюнас [6]), вважати його своєрідним внутрішнім сигналом, який сприяє усвідомленню смыслу життєвих подій, сенсу існування людини, спонукає до вибору мотивів поведінки (Т. Кириленко [14]).

Розумінню сутності переживання допомагають висновки С. Рубінштейна про те, що переживання є водночас первинним суб'єктним началом свідомості і формою відображення (сприйняття і опрацювання) дійсності суб'єктом, вироблення ставлення до неї на рівні емоцій, що утворюють емоційно-чуттєву сферу особистості. Зауважимо, що видатний учений цілком справедливо вважає переживання повноцінним психічним актом, що охоплює всі аспекти психіки і відображає всю повноту буття особистості як суб'єкта практичної і теоретичної діяльності. Пізнати та змінюючи світ у ході такої діяльності, вона переживає ці процеси, тобто формує ставлення до світу, до себе, до своїх відчуттів, думок, дій у формі безпосереднього їх переживання. Таким чином, як цілком дoreчно вважає С. Рубінштейн, переживання взаємопов'язане зі знанням як іншим началом психіки – об'єктивним. Оскільки відображення у когнітивній сфері здійснюється у вигляді образів, то поглиблення пізнавальної здатності особистості призводить до розширення здатності до переживання, а сфера переживань наповнюється новим змістом [22].

Беручи до уваги викладену точку зору, ми цілком поділяємо погляди С. Рубінштейна та інших учених (Н. Данилової, К. Ізарда, Є. Ільїна, В. Семіченко), які наголошують на поєднанні в переживанні чуттєвого і когнітивного аспектів. Так, аргументуючи означену тезу, К. Ізард зазначає, що переживання можуть відбуватися як під дією тільки біологічно значущих стимулів, так і бути підкріпленими когнітивним процесами. Згідно з його висновками людина спочатку відчуває, а потім переживає відчуття, внаслідок чого виникає емоція. Саме такими є переживання, пов'язані з емоційним тоном відчуттів (приємне – неприємне, біль тощо). Проте зміст переживань та емоційного реагування може змінитися за наявності когнітивних операцій, які надають їх більшої глибини [12].

Відповідно викликають інтерес висловлені дослідниками висновки про активний характер переживань (Ф. Василюк, С. Занюк, Т. Кириленко, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Ф. Лерш, Г. Ложкін, С. Максименко, І. Моначин, В. Семіченко, Л. Фахрутдинова, Т. Циганчук) та їх розуміння переживання як внутрішнього процесу, спрямованого на

забезпечення психологічної можливості стосовно задоволення потреб через перетворення ситуації з допомогою внутрішніх і зовнішніх дій. Викладена точка зору дає змогу тлумачити переживання як:

- активну форму ставлення суб'єкта до значущих для нього аспектів дійсності, що уможливлює орієнтацію в ній, її творення і перетворення [14];

- особливу форму активності, яка виникає в ситуації перетворення власного світу, навіть переосмислення свого життя внаслідок руйнування ідеалів та цінностей особистості, виникнення перепон у досягненні життєвих цілей, і т.е., на думку В. Семіченко, "своєрідними сигналами, які інформують... про те, що в даний момент часу для неї найбільш актуальним, наскільки ефективно відбувається процес задоволення потреб, наскільки великими є перепони, які виникають перед нею, що необхідно виділити як головний фактор даного моменту життєдіяльності". [23, с. 9].

Заслуговують на увагу і теоретичні висновки Ф. Василюка, згідно з якими переживання – це "діяльність особистості – власне діяльність і власне особистості" [2, с. 100], що спонукає до розуміння переживання як самостійного психічного процесу, з допомогою якого реалізується особлива діяльність з перебудови власного психічного світу в ситуації неможливості розв'язати критичну ситуацію засобами зовнішньої діяльності, нездатності наявних у суб'єкта типів активності справитися з нею. Завдяки такій діяльності стає можливою психологічна боротьба людини з критичною ситуацією з моменту її виникнення (а саме зі стресом, фрустрацією, конфліктом, кризою) [3].

З позицій діяльнісного підходу, але по-своєму трактус феномен переживання Л. Фахрутдинова, яка вважає переживання атрибутом, режимом, аспектом, частиною, одиницею свідомих явищ, які забезпечують рефлексію. На думку автора, переживання виявляються у вигляді когнітивних, емоційних процесів та в тілесних самовідчуттях суб'єкта, інтегрують буттєвість і субстанціальність суб'єктивного світу людини і реалізуються як психічна діяльність з "переробки" отриманих вражень та їх відображення в образах внутрішнього й зовнішнього світу. Це психічне явище, на думку автора, забезпечує зв'язок між усвідомлюваним Я і ядерними, здебільшого неусвідомлюваними структурами психіки. Під час такої взаємодії відбувається смислова переробка внутрішньої та зовнішньої ситуації, змінюється система внутрішніх відносин, установок, світосприйняття, світовідчуття, перегруповуються, перебудовуються та змінюються ядерні психічні структури, відбувається особистісне зростання [24].

Викладені думки стосовно активної природи переживань отримали відображення у визначенні сутності цього феномена (Г. Ложкін,

I. Моначин) як особливої форми активності, спрямованої на "відновлення душевної рівноваги, втраченої осмисленості існування та пошук життєвого сенсу" [16, с. 4]. Автори поділяють погляди багатьох дослідників щодо присутності у переживанні афективних явищ, які, на їх думку, утворюють афективний його компонент і у взаємодії з іншими складовими (когнітивним, аксіологічним, саморегуляційним компонентами, індивідуально-психологічними властивостями та життєвими позиціями особистості), забезпечують сприйняття, усвідомлення та вироблення ставлення до життєвих ситуацій, опанування ними та на цій основі – уможливлюють інтеграцію людини і світу. При цьому емоціям відводиться роль енергетичного чинника, складової емоційно-енергетичного механізму переживання, який завдяки наявному в людини енергетичному потенціалу, емоційним реакціям, техніці самомотивування та розрядці енергії уможливлює усвідомлення значущості життєвої ситуації, стимулює пошук можливостей розв'язання проблем, пов'язаних з цією ситуацією, активізує діяльність [16, с. 4].

Тезу щодо регулятивної ролі переживань підтримує Ф. Лерш, за переконанням якого вони репрезентують в індивіуальній свідомості процес особистісного вибору мотивів і цілей діяльності [15]. Ця теза відображеня також і в науковому доробку В. Семиченко, яка наголошує на тому, що: "Всяка невідповідність між смыслоутворюючими мотивами і реальнюю поведінкою супроводжується певними емоційними переживаннями" [23, с. 10]. У визначенні регулятивної ролі переживань важливо врахувати думку, висловлену М. Варієм, В. Ортинським, про те, що саме ці явища, що є особливим внутрішнім психічним з різним психоенергетичним потенціалом, обумовлюють функціонування всіх підсистем психіки [3].

Як бачимо, проаналізовані трактування змісту поняття переживання базуються на різних позиціях, які передусім виявляються у твердженнях про те, що переживання є: явищем, ідентичним емоції; компонентом емоційного реагування; формою емоції високого ступеня рефлексивності; формою емоційного відображення; різновидом емоційного процесу; самостійним психічним процесом; осмисленим емоційним станом; усвідомленим або неусвідомленим станом; структурною одиницею вищих комплексних психічних станів людини; механізмом, який забезпечує єдність соціальної й індивідуальної сутності особистості; повноцінним психічним актом; формою активності; діяльністю.

На наш погляд, переживання є психічною формою відображення дійсності, яка детермінує функціонування психіки, забезпечуючи вироблення певної якості ставлення до явищ реальної або уявної дійсності та його реалізації в поведінці й діяльності особистості.

При цьому зазначимо, що переживання супроводжується виникненням певного психічного стану, зумовленого емоційно-когнітивною оцінкою наявних, минулих або майбутніх життєвих подій в діапазоні від надання предметам і явищам ситуативного чи дійового значення до усвідомлення їх життевого сенсу. Таким чином, переживання в динаміці має такий вигляд:

Відчуття	Емоційна оцінка	Стан	Ставлення	Спонукання	Дія
Сприймання	Емоційно-когнітивна оцінка				

Висловлені дослідниками погляди щодо участі афективних явищ в оцінці дійсності є підставою для твердження, що афективний компонент переживання виконує відносно самостійну функцію, яка виявляється передусім у виробленні ставлення до життєвої ситуації, спонуканні до певних дій. При цьому ми погоджуємося з Ф. Крюгером, який вважав що емоційні переживання завжди присутні у кожному психічному явищі, зокрема у свідомості, і створюють загальний емоційний фон для всього, що сприймається людиною [21].

Відтак, завдяки емоційним переживанням виробляються оцінки життєвих ситуацій, відбувається регуляція поведінки і діяльності особистості. З позиції виконання емоційними переживаннями оціночно-регулятивної ролі вчені трактують цей феномен як: активну форму ставлення суб'єкта до значущих для нього аспектів дійсності (Т. Кириленко), суб'єктивний процес відображення (оцінки) в формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значущості ситуацій (явищ), які сприймаються (К. Варшавська).

Тобто, як слушно зазначає Б. Додонов, емоційне переживання є природною спонукою щодо реагування організму в тій чи іншій тональності, яка визначається певним ступенем збудження, напруження, самоочуття людини і спонукає до поведінки, відповідної цій тональності [10].

Висновок. Таким чином, проведений теоретичний аналіз уможливлює розуміння емоційного переживання як специфічної психічної форми відображення дійсності, що реалізується з допомогою емоційно-почуттєвих феноменів, забезпечує певну якість ставлення особистості до реальних або уявних, наявних, минулих або майбутніх подій та його реалізацію в поведінці й діяльності.

Відтак, емоційне переживання постає як природна даність організму сприймати та аналізувати внутрішні і зовнішні впливи на рівні емоцій і почуттів, оцінювати значення, викликати відповідні психічні стани, а також виявляти сенс предметів і явищ реальної або уявної дійсності, формувати ставлення до них та детермінувати ефективність функціонування психіки в цілому.

При цьому варто згадати про висновок С. Рубінштейна стосовно сутності емоції як суб'єктивної форми існування потреб, чинника мотивації особистості [22], що свідчить про особливу роль емоційного переживання у спонуканні до діяльності щодо задоволення таких потреб. Беручи до уваги подвійну обумовленість емоцій потребами і ситуацією, не варто забувати про їх значення для процесів пізнання та навчання особистості. Адже як слушно зазначає В. Вілюнас, задоволення потреб забезпечується шляхом взаємодії інтелектуальної та афективної сфер, які "відповідають відображенням об'єктивних умов діяльності суб'єктивної значущості цих умов" [6, с. 10] – "...спрямовуючи емоції на причини, сигнали і т.д. значущих подій, процеси пізнання тим самим визначають і свою долю, як наслідок, самі скеровуючись емоціями на ці причини і т.д. для кращого ознайомлення з ними і з'ясування оптимального способу поведінки" [6, с. 10].

У зазначеному контексті виникає необхідність подальших досліджень в напрямі розкриття процесуальних аспектів та змістових аспектів емоційних переживань та висвітлення їх впливу на ефективність діяльності (зокрема навчальної) особистості.

Список використаних джерел

1. Варшавськая К.С. Особенности эмоциональных переживаний учащихся при переходе из начальной в основную школу / К.С. Варшавская : автореф. ... дисс. канд. психол. наук: 19.00.07. – педагогическая психология. – Екатеринбург : Уральский гос. ун-т им. А.М. Горького, 2008. – 24 с.
2. Василюк Ф.Е. Переживание и молитва: опыт общепсихологического исследования / Ф. Василюк. – М. : Смысл, 2005. – 191 с.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 240 с.
4. Варій М.Й. Розуміння емоцій і почуттів / М.Й. Варій, В.Л. Ортинський // Основи психології і педагогіки. – К. : Центр учебової літератури, 2007. – С. 110-117.
5. Веккер Л.М. Психика и реальность. Единая теория психических процессов / Л.М. Веккер. – М. : Смысл; Per se, 2000. – 685 с.
6. Вілюнас В.К. Психология эмоциональных явлений / В.К. Вілюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 143 с.
7. Выготский Л.С. Учение об эмоциях / Л.С. Выготский // Собр. соч. в 6-ти т. Т.4. – М. : Педагогика, 1983. – С. 90-318.
8. Гадамер Г.-Г. Истина и метод / Г.-Г. Гадамер / пер. с нем.; общ. ред. и вступ ст. Б.Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
9. Джемс У. Психология / под ред. Л.А. Петровской / У. Джемс. – М. : Педагогика, 1991. – 368 с.

10. Додонов Б.И. Эмоция как ценность / Б.И. Додонов. – М. : Политиздат, 1987. – 272 с.
11. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.-М. : Харвест АСТ, 2001. – 574 с.
12. Изард К.Е. Психология эмоций / К.Е. Изард. – СПб. : Питер, 1999. – 464 с.
13. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
14. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посіб. / Т.С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.
15. Лерш Ф. Розуміння особи у психології / Гуманістична психологія. Т. 1. Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. / за ред. Р. Трача, Г. Балла. – К. : Пульсари, 2001. – С. 93-109.
16. Ложкін Г.В. Переживання: структура та механізми / Г.В. Ложкін, І.Л. Моначин // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №9. – С. 1-6.
17. Немов Р.С. Общие основы психологии / Р.С. Немов. – М. : Владос, 2010. – 687 с.
18. Петровский А.В. Основы теоретической психологии / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – М. : Инфра-М, 1998. – 525 с.
19. Платонов КК. Краткий словарь психологических понятий : учеб. пособие / К.К. Платонов. – М. : Высшая школа, 1984. – 174 с.
20. Проніна А.Н. Феномен переживания как механизм взаимо-связи процессов социализации-индивидуализации личности / А.Н. Проніна // Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. Серия "Социальные науки". – 2010. – №4 (20). – С. 176-182.
21. Психология эмоций. Тексты / под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гипенрейтер. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 с.
22. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Изд-во "Питер", 2000. – 712 с.
23. Семichenko B.A. Психология эмоций / B.A. Semichenko. – Lуганск : НПФ "Осирис", 1996. – 67 с.
24. Фахрутдинова Л.Р. Психология переживания: современное состояние, актуальные исследования, перспективы развития // Матер. международного Форума и школы молодых ученых ИП РАН "Образ российской психологии в регионах страны и в мире", 24-28 сентября 2006 г. – М. : Изд-во "Института психологии РАН". – С. 101-104.

Spisok vikoristanih dzerel

1. Varshavs'kaja K.S. Osobennosti jemocional'nyh perezhivanij uchashchihsja pri perehode iz nachal'noj v osnovnuju shkolu / K.S. Varshavskaja

- : avtoref. ... diss. kand. psihol. nauk: 19.00.07. – pedagogicheskaja psihologija.
- Ekaterinburg : Ural'skij gos. un-t im. A.M. Gor'kogo, 2008. – 24 s.
2. Vasiljuk F.E. Perezhivanie i molitva: opyt obshhepsihologicheskogo issledovaniya / F. Vasiljuk. – M. : Smysl, 2005. – 191 s.
3. Vasiljuk F.E. Psihologija perezhivanija. Analiz preodolenija kriticheskikh situacij / F.E. Vasiljuk. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1984. – 240 s.
4. Varij M.J. Rozuminnja emocij i pochuttiv / M.J. Varij, V.L. Ortins'kij // Osnovi psihologii i pedagogiki. – K. : Centr uchbovoi literaturi, 2007. – S. 110-117.
5. Vekker L.M. Psihika i real'nost'. Edinaja teorija psihičeskikh processov / L.M. Vekker. – M. : Smysl; Per se, 2000. – 685 s.
6. Viljunas V.K. Psihologija jemocional'nyh javlenij / V.K. Viljunas. – M. : Izd-vo MGU, 1976. – 143 s.
7. Vygotskij L.S. Uchenie ob jemocijah / L.S. Vygotskij // Sobr. soch. v 6-ti t. T.4. – M. : Pedagogika, 1983. – S. 90-318.
8. Gadamer G.-G. Istina i metod / G.-G. Gadamer / per. s nem.; obshh. red. i vstup st. B.N. Bessonova. – M. : Progress, 1988. – 704 s.
9. Dzhems U. Psihologija / pod red. L.A. Petrovskoj / U. Dzhems. – M. : Pedagogika, 1991. – 368 s.
10. Dodonov B.I. Jemocija kak cennost' / B.I. Dodonov. – M. : Politizdat, 1987. – 272 s.
11. D'yachenko M.I. Psihologicheskij slovar'-spravochnik / M.I. D'yachenko, L.A. Kandybovich. – Mn.-M. : Harvest AST, 2001. – 574 s.
12. Izard K.E. Psihologija jemocij / K.E. Izard. – SPb. : Piter, 1999. – 464 s.
13. Il'in E.P. Jemocii i chuvstva / E.P. Il'in. – SPb. : Piter, 2001. – 752 s.
14. Kirilenko T.S. Psihologija: emocijna sfera osobistosti : navch. posib. / T.S. Kirilenko. – K. : Libid', 2007. – 256 s.
15. Lersh F. Rozuminnja osobi u psihologioji / Gumanistichna psihologija. T. 1. Gumanistichni pidhodi v zahidnij psihologiji HH st. / za red. R. Tracha, G. Balla. – K. : Pul'sari, 2001. – S. 93-109.
16. Lozhkin G.V. Perezhivannja: struktura ta mehanizmi / G.V. Lozhkin, I.L. Monachin // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2011. – №9. – S. 1-6.
17. Nemov R.S. Obshhie osnovy psihologii / R.S. Nemov. – M. : Vlados, 2010. – 687 s.
18. Petrovskij A.V. Osnovy teoreticheskoy psihologii / A.V. Petrovskij, M.G. Jaroshevskij. – M. : Infra-M, 1998. – 525 s.
19. Platonov K.K. Kratkij slovar' psihologicheskikh ponjatij : ucheb. posobie / K.K. Platonov. – M. : Vysshaja shkola, 1984. – 174 s.
20. Pronina A.N. Fenomen perezhivanija kak mehanizm vzaimosvjazi processov socializacii-individualizacii lichnosti / A.N. Pronina // Vestnik Nizhegorodskogo un-ta im. N.I. Lobachevskogo. Serija "Social'nye nauki". – 2010. – №4 (20). – S. 176-182.

21. Psihologija jemocij. Teksty / pod red. V.K. Viljunasa, Ju.B. Gipenrejter. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1984. – 288 s.
22. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – SPb. : Izd-vo "Piter", 2000. – 712 s.
23. Semichenko V.A. Psihologija jemocij / V.A. Semichenko. – Lugansk : NPF "Osiris", 1996. – 67 s.
24. Fahrutdinova L.R. Psihologija perezhivanija: sovremennoe sostojanie, aktual'nye issledovanija, perspektivy razvitiya // Mater. mezhdunarodnogo Foruma i shkoly molodyh uchenyh IP RAN "Obraz rossijskoj psihologii v regionah strany i v mire", 24-28 sentyabrja 2006 g. – M. : Izd-vo "Institut psihologii RAN". – S. 101-104.

Jagera A.V. Emotional experience: the essence of the phenomenon. *The article presents analysis and synthesis of theoretical views on the essence of the phenomena of feeling and emotional feeling. Substantiated conclude of what feelings is a form of psychical reflection of reality, which determines the functioning of the psyche, providing a definitive attitude of the individual as to the phenomena of the real or imaginary reality and its implementation in the behavior and activities. The feeling is accompanied by emergence a certain mental condition caused by the emotional and cognitive assessment of existing, past or future life events. This assessment formed in the range of definition of situational or an effective values objects and phenomena to perception their life meaning.*

Based on these findings suggested interpretation of the concept of "emotional feeling" as a specific form of psychic reflection of reality, which is implemented by means of emotional and sensory phenomena, provides a quality relationship to real or imaginary, existing, past or future life events and its implementation in the behavior and activities personality. Emotional feeling arises as a natural ability to perceive and analyze internal and external influences on the level of emotions and feelings, assess their importance, call the appropriate mental states, predetermine effective functioning of the psyche as a whole.

It should be noted the special role of emotional experiences in motivation of the activities, particularly their importance to processes of cognition and learning personality. This leads to interest in the research of emotional feeling as the determining factor of learning activities of the individual.

Key words: feeling, emotion, emotional feeling.

Отримано: 22.08.2014 р.

УДК 159.9

Добренко І.А.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПІДПРИЄМЦЯ ДО ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

Добренко І.А. Психологічна готовність підприємця до економічних ризиків. Стаття присвячена аналізу психологічної готовності підприємця

304